

O PSEUDONIMU »PRAVOLJUB« (1841/42)

Ivo Banac

Tijekom 1841. i 1842. u jeku žestokog sukoba između nacionalnih koncepcija iliraca i vojvođanskih Srba, Gajeva je »Danica ilirska« objavila tri polemička članka potpisana pseudonimom Pravoljub. Prvi članak, pod naslovom »O ilirskoj građanskoj azbuki«, objavljen je u broju 45. od 6. studenoga 1841. Formalan mu je povod poziv, potpisan inicijalima »N. D.«, kojim je u »Danici«, pet tjedana ranije, zamoljena suradnja čitatelja u rasvjetljavanju tvrdnje Dimitrija P. Tirola, da su »od zapadne crkve Iliri pèrvi bili, koi su [...] tako sad nazvanu građansku azbuku uveli«.¹

Tirol je svoju tvrdnju zasnivao na jednoj moralnodidaktičkoj knjizi Pavla Posilovića, bosanskog franjevca, tiskanoj ćirilicom u Mlecima 1682. Proučivši tu knjigu, koja nije bila dostupna N. D.-u, Tirol je zaključio da je Posilovićeve ćiriliska grafija preteča ruske »građanske azbuke«, drugim riječima, da su Rusi pod Petrom Velikim zapravo preuzeli jedno južnoslavensko grafijsko rješenje.

Prihvatajući poziv N. D.-a, Pravoljub nije odmah ušao u razmatranje ishodišta građanske ćirilice. Dapače, on posvećuje gotovo dvije trećine svog članka raščlanjujući, kako sam kaže, »devet protuslovja«, poglavito u srpskim nacionalnim koncepcijama onog doba. Iznosi razne protivuriedne prosudbe sa stranica peštanskoga »Serbskog narodnog lista« ili ih suprotstavlja drugim tumačenjima. Dosljedno brani ilirsko ime kao zajedničko prezime svih Južnih Slavena, a oštro napada dva pojma, od kojih jedan potpuno negira sadržaj drugoga: tj., da pravoslavna vjera čini srpsku narodnost i. da suprotno tome, »sada imade u Iliriji 5 miliunah Sèrbaljah. a samo 400 hiljadah Hãrvatah«. Ovo posljednje, iako bez Pravoljubove izričite napomene, proizlazi iz jezičnog poimanja srpske narodnosti po kojem su svi štokavci Srbi. Tek pošto je zaključio da su i »glasoviti pisatelji«, poput Šafařika, često grijeshili »o naših stvarih«, Pravoljub svjedoči da je Tirol doista imao pravo kad je ustvrdio »da je Posilovićeve knjiga s ćirilskom azbukom 1682. godine u Mrecih štampana«. Navodi, štoviše, još jednu mnogo stariju bosansku ćirilsku knjigu Matije Divkovića, tiskanu u Mlecima 1616. No, ne podržavajući Tirola u zaključku da su Rusi svoju građansku ćirilicu »od Ilirah uzeli«, Pravoljub Tirolu najviše zamjera — a to je glavni povod čitave rasprave — što Posilovićeve »ćirilsko-ilirska pismena« nazivlje srpskim, »prem da je njegov [Tirolov] auktor Posilović fratar frančeskan bio!« Pravoljub očitoma sma-

¹ N. D., Ilirska građanska azbuka, *Danica ilirska* 2. X 1841, br. 40.

tra da franjevac ne može biti Srbin, a glavni mu je cilj spriječiti srpsko prisvajanje kulturne baštine »Ilira zapadne crkve«.

Drugi Pravoljubov članak, ovaj put potpisan s dodatnim inicijalima »S. D-ć«, objavljen je u »Danici« više od osam mjeseci kasnije.² Tumačeći navode Konstantina Porfirogeneta o seobi Hrvata i Srba, Pravoljub produbljuje polemiku u jednom pravcu. Polazeći od Porfirogenetovih podataka o »165 hiljadah hârvatskih oružnikah« i o tom da su za Heraklija Srbi nastavali »u solunskoj provinciji jedno mjesto (locum)«, Pravoljub tvrdi da je našao »za vjerojatno, da je dva miliona hârvatah iz velike Bêlohârvatske, a poslé njih, dvêsta hiljadah sêrbaljah iz Bêlosêrbie ovamo preselilo se, to jest da je 10 putah više hârvatah nego li sêrbaljah došlo, — što no ćemo mi u kratko ovako algebraički naznačiti $H : S = 10 : 1$.« Dotična mu formula, odnosno — kako sam veli — »povêstni ključ«, služi za osporavanje valjanosti ostalih dvaju ključeva, konfesionalnog i jezičnog, koji su se, u novije doba, namegnuli kao glavna mjerila za utvrđivanje sadašnjeg broja Hrvata i Srba. Naime, Pravoljub pretpostavlja da se razmjer 10 : 1 održao kroz povijest. U svakom slučaju, tvrdi da »ključ etnografički po vérozakonu« nije dobar, jer su se u vrijeme raskola mnogi Hrvati našli u pravoslavnoj crkvi: »Međutim, odkako koncem prošavšeg stolêtja ilirski sêrblji započêše svoju posebnu literaturu obrađivati, za uvesti jedinstvo u svoju hârvatsko-sêrbsku granu, našli su se prinuđeni nazvati sêrbljem sve one ilire, koi su iztočnog véroizpovêdanja, bili oni ili nebili potomci sêrbaljah, hârvatah, staroilirah, cincah itd. Ovo naimenovanje po véroizpovêdanju primilo se je po gradovih tako, da n. p. iliri iztočne crkve u hârvatskoj stanujući, odprîe hârvatjani nazivani, sada se sêrblji zovu«. Isto tako, ni ključ »po narêčju« nije valjan, jer »sve ove razlike govora tako su malene a i zamêršene, da nam nikako za mêrilo etnografičko služiti nemogu, a upravo nitî ime narêčja nezaslužuju, nego pače kao mêtne različenosti jednog istoq jezika smatrati se imaju.« Taj jedan te isti jezik treba nazivati »jugozapadnoslavenski« ili, izbjegavajući nezgrapnosti, »ilirski«. Onima koji su svojim presizanjem doprinijeli da »sasvim nestade hârvatah«, Pravoljub dakle nuđi ilirsko zajedništvo ili razdvajanje po svojoj »algebraičnoj formuli«, koja, bez obzira na »sva dosadašnja protivna umovanja naših makar kako glasovitih pisaocah«, podupire tezu o brojčanoj nadmoćnosti tadašnjih Hrvata.

Treći članak, objavljen 1. listopada 1842, samo ponavlja Pravoljubove ranije dokaze, a produbljuje polemiku protiv slavističkih autoriteta, koji »samo stanovnike današnjih trih hârvatskih varmedjah za prave i jedine potomke nekadašnjih Bêlohârvatah u ove naše dâržave došavših smatraju.«³ Autoru je sasvim jasno da svi tadašnji potomci Bjelohrvata nisu svjesni svoga narodnog ishodišta, dapače to smatra neizbježnom pojavom u »našem prostom, već od toliko vêkovah na mnogo komadah razcêpljenom puku«. Ipak, sardonski ciljajući na Vuka Karadžića, »jednog literata u Beču stanujućeg«, Pravoljub veli da »imade valjada i danas više bêlohârvatskih potomakah (ako ih

² S. D-ć, Pravoljub, Potomci hârvatah i sêrbaljah u ilirskih dêržavah. *Danica ilirska* 16. VII 1842, br. 29.

³ S. D-ć, Odziv Pravoljuba, *Danica ilirska* 1. X 1842, br. 40.

vuk pojeo nije) nego bělosàrbskih«. Zalažući se »da i mi, bratjo Sarblji!... učinimo medjusobom pravedni inventar«, Pravoljub je zauvijek nestao sa stranica »Danice«.

Iako Pravoljubovi članci svojim sadržajem i dorečenošću bitno odskaču od popustljivog ilirskog ophođenja u polemikama sa srpskim prvacima, te, štoviše, izričito osporavaju vjerodostojnost dotad nepovredivih znanstvenih autoriteta (Dobrovský, Kopitar, Šafařík), o njima je ipak relativno malo pisano. Ova praznina u literaturi o hrvatskom narodnom preporodu zacijelo je povezana s neizvjesnošću Pravoljubovog identiteta. Naime, još su suvremenici nagađali koja se »lukava lisica«, kako Pravoljuba nazivaše Dr. G. Pantelić u »Serbskom narodnom listu«, krije iza Pravoljubove pseudonimne krinke. Po Dimitriju Tirolu, autor bješe Ivan Mažuranić, što je Gaj odmah izričito zanijekao.⁴ Općenito, ilirci nisu željeli »lovcu u torbu«.⁵ Na razne su načine otklanjali sumnje o autorstvu Pravoljubovih članaka. Na primjer, budući da je Pravoljub prvotno nastupio kao poznavalac bosanske ćirilice franjevačkih pisaca, Ivan Frano Jukić je uskoro našao za shodno da javno zamijeti kako je »Danici« i sam poslao jedan sastav »o azbuki bosanskoj«, no umjesto njegovog »imačtaše sreću« članak »nekog Pravoljuba«.⁶ Kao urednik »Danice«, Gaj je dakako podržavao Pravoljuba, a njegove priloge štoviše nazivao »izvãrsnima«. No, dok je Gaj uspijevao odoljeti lavini protivničkih nasrtaja, očito je smatrao da bi njegov tajanstveni suradnik, zbog posebnih razloga, rđavo prošao bez utoka anonimnosti. Uostalom, poslije 1842, Pravoljub je pomalo pao u zaborav.

Problem Pravoljuba ponovo je pokrenuo Đuro Šurmin u drugom dijelu svoje monografije »Hrvatski preporod«, tiskane u Zagrebu 1904. U svojoj raspravi o odnosima Ilirã s nosiocima srpskih nacionalnih koncepcija, Šurmin je raščlanio ilirske odgovore srpskim napadajima. Navodi Jukićevo protivljenje »posrblijanju starih bosanskih pisaca«, ali najviše mjesta daje Pravoljubovim člancima, prenoseći nekoliko važnijih misli iz njegovog prvog teksta. Međutim, Šurmin nigdje izričito ne spominje Pravoljuba. Poslije sumiranja Pravoljubovih mišljenja o najprikladnijem skupnom imenu za Južne Slavene, Šurmin neočekivano nastavlja: »Ivan Mažuranić vodi mirnu polemiku u toj stvari i hoće samo da dokaže valjanost upotrebljavanja imena Ilir, a u »Danici« (1842. str. 115) odbijaju da bi jezik i vjera mogli činiti

⁴ U bilješci uz treći Pravoljubov članak, Gaj piše: »Gospodin Tirol jako se je prevario, kad je u izvanrednom dodatku k sàrbskim biogradskim novinama reko, da je Pravoljub Ivan Mažuranić; budući da ga možemo temeljito uvěrit, da Pravoljubove [sic!] sastavke nije pisò Mažuranić ni jedan ni drugi.« *Ibidem*.

⁵ »Lukava lisica, po dugom lovljenju, mora jedanput na polje, te lovcu u torbu.« Pravoljub je ovu rečenicu iz Pantelićevog članka »Uzgedica ilirska« u »Serbskom narodnom listu« uzeo za pomalo podrugljiv motto svom drugom članku u »Danici« (16. VII 1842).

⁶ Boris Ćorić, *Sabrana djela Ivana Franje Jukića. I*, Sarajevo 1973, 131, bilj. 1 (citat potječe iz Jukićevog članka »Drevnosti bosanske«, *Serbskij narodnyj list* 1. V 1842, br. 18).

srpsku narodnost, kako je rekao Lukijan Mušicki.«⁷ Šurmin, dakle, luči prva dva Pravoljubova članka. Prvi (od 6. studenoga 1841) pripisuje Ivanu Mažuraniću, a u bilješci pri dotičnom izvatku izričito veli: »Iz lista Ivana Mažuranića [bratu] Antunu od 27. listopada 1841. doznajemo, da je on [Ivan Mažuranić] pisao ovaj članak.«⁸ No, služeći se neodređenom množinom u vezi s drugim Pravoljubovim člankom (od 16. srpnja 1842), Šurmin očito ne želi uspostaviti izravnu vezu između Mažuranića i autora dotičnog članka. Hrvati, koji »u ‚Danici‘ [...] odbijaju da bi jezik i vjera mogli činiti srpsku narodnost«, valjda među sobom broje i Mažuranića, no Šurmin nema dokaza da bi to Mažuranić i napisao. Zacijelo je bio upoznat s već navedenim Gajevim nje-kanjem Mažuranićevog autorstva upravo dotičnog, drugog, Pravoljubovog članka.

Bit će da su i drugi istraživači bili jednako oprezni. U svojem važnom radu o odnosu Srba prema Ilirskom pokretu (1933) Ilija Mamuzić je na više mjesta spomenuo ilirskog polemičara Pravoljuba, ali se nigdje nije upustio u raspravu o njegovom identitetu.⁹ Barac je nešto kasnije izričito opovrgnuo Šurmina. U svojoj je monografiji o Mažuraniću (1945) naveo Gajevo poricanje da bi braća Mažuranići napisali drugi Pravoljubov članak, te dodao: »Kako su oba članka u međusobnoj vezi, vrijedi ta izjava uredništva i za prvi članak.«¹⁰ Pravoljub nije identificiran ni u Vidačićevoj zbirci pseudonima iz hrvatske književnosti (1951),¹¹ niti u Đamićevu kazalu po autorima u »Libero-vom« reprint-izdanju »Danice ilirske« (1972).¹²

Nepoznavanje Mažuranićevog pisma, na koje se Šurmin pozivao, otežavalo je prihvaćanje tvrdnje da je Pravoljub zapravo Mažuranić. Dotično je pismo ponovo otkriveno u Mažuranićevoj obiteljskoj ostavštini, a prvi ga je objavio Milorad Živančević, priređivač Mažuranićevih sabranih djela (1979). Živančević je pismo popratio zanimljivim komentarom, kojim je raspravu o Pravoljubu skrenuo u jedan sasvim nov pravac.¹³ U navedenom pismu, datiranom u Karlovcu 27. listopada 1841, Ivan Mažuranić javlja bratu Antunu u Zagreb da je »poznati tebi Pravoljubov odgovor na poziv Danice br. 40. evo [...] već gotov, i šalje se tebi da š njim dalje raspolažiš. Dobro bi, mniem, i koristno bilo na svaki način, da se zatočnikom našiem u doljnieh domovine stranah

⁷ Đuro Šurmin, Hrvatski preporod: II. Od godine 1836. do 1843., Zagreb 1904, 280.

⁸ isto, 039, bilj. 81.

⁹ Ilija Mamuzić, Ilirizam i Srbi, *Rad JAZU* 247, 1933.

¹⁰ Antun Barac, Mažuranić, Zagreb 1945, 75. Doduše, Mažuranićevo pismo, koje je Šurmin izričito naveo Barcu nije bilo dostupno. Dotični je »neki list«, kri-vo pročitavši Šurmina, štoviše pripisao Antunu Mažuraniću.

¹¹ Marcel Vidačić, Pseudonimi, šifre i znakovi pisaca iz hrvatske književnosti, *Grada za povijest književnosti hrvatske* 21, 1951.

¹² Antun Đamić, Kazalo po autorima, Danica ilirska 1847—1848—1849, V. knjiga pretiska, Zagreb 1972, 47—88.

¹³ Za gotovo cijeli prijepis Mažuranovićevo pisma, pretiskanog novijim prapovisom i popraćenog Živančevićevim komentarom, v. Sabrana djela Ivana Mažuranića. III, Zagreb 1979, 431—434. Za potpuni tekst pisma usp. isto, IV, 55—56.

u pomoć priteče, neka uhliljeni svake podpore s naše strane, ne budu u nevolji igdie i išta popustili.« Potrebu Pravoljubovog »odgovora« dalje razlaže ovim riječima:

»A scienim, i obćenita misó tako protuilirah kao i ilirah, čini se da zaktieva od nas, da pokažemo neprijateljem našiem ne s omrazom i gorkosti, a takov ovi odgovor i nije, već u koliko je moguće bezpristrastniem glasom i uljudniem, da nijesmo dosele mučali na tolike grubosti i budalaste udarce ludieh protivnikah zato, što nijesmo imali razlogah za metnut im suproti, neg zato što nam se neće s rođenom bratjom svojom u rat upuštat se.

Istina, stvar je jako fina i hoće joj se razbora; ali odgovor ovi je, kako ćeš sám vidieti, takav da kako ja sudim može uliest u Danicu našu, bez svakoga straha da će ikakovu novu omrazu ili veći razdor u narodu pobuditi. Ta on suprot narodu neima baš ništa, neg otkriva samo golotu pisaocah našieh i onieh koji su o nami s tolikom važnosti i autoritetom pisali.«

Završava s pitanjem ne bi li bilo dobro da se »vas odgovor najedanput u Danicu metne i istom prilikom nekoliko n. p. 50 eksemplarah ob sebi našta? trošak bi se odavljen iz Karlovca nadoknadio!« Ako urednici »Danice« »neuzktiu uštatpat ovoga odgovora, ti nam ga pošlji natrag da se neizgubi: rabit će nam kad uzpišemo štogod većega i obširniega ob istoj stvari.«

Živančević je točno primijetio da se Mažuranić bratu, u ovom pismu, obraća isključivo u množini. O Pravoljubu, dapače, piše kao o nekoj drugoj osobi. Iako je u to doba bio bez ikakvih sredstava, Mažuranić jamči da će se trošak Pravoljubovog članka i separatā »odavljen iz Karlovca« nadoknaditi. Ovo je Živančevića navelo na zaključak da Pravoljubov prvi članak nije samo Mažuranićevo dielo. Mažuranića je morao pomagati neki njegov karlovački intimus, štoviše imućan čovjek koji je usput imao određenih jezikoslovnih sklonosti. Dotičnu je osobu Živančević našao u Nikoli Vranyczányu, Mažuranićevom mecen i prisnom prijatelju, bratu znamenitog karlovačkog poduzetnika i preporoditelja Ambroza Vranyczány ml. Dokazuje to inicijalima »S. D-é«, koji stoje uz pseudonim »Pravoljub« u drugom i trećem Pravoljubovu članku. Naime, Živančević smatra da je Nikola Vranyczány upravo onaj »N. D.«, koji je u »Danici« pokrenuo pitanje »o ilirskoj građanskoj azbuki«. Inicijali »N. D.« bi prema tome stajali za Nikolu Dobrinovića, dakle Nikolu Vranyczányu, jer su članovi obitelji Vranyczány bili uvjereni da potieču od bosanskih Dobrinovića. te su sebi dodavali i ovo prezime. Po Živančevićevoj teoriji, Nikola je Vranyczány »najprije uputio apel 'Danici' o pitanju građanske azbuke, a zatim se sam odazvao na taj apel, dakako uz pomoć Ivana Mažuranića i pod šifrom Pravoljub«. Pravoljubovi inicijali »S. D-é«, iz drugog i trećeg članka, trebali bi biti samo malo prerušeni inicijali Nikole Dobrinovića. A Nikola Vranyczány-Dobrinović bio je ionako sklon zavaravanju svog traga, jer je, valjda uz pomoć uredništva, svoje inicijale »N. D.« u godišnjem sadržaju »Danice« za 1841. uspio preobraziti u »N. S.«

Iako Živančević ne pokušava objasniti inicijal »S«, što predstavlja određeni propust u njegovoj argumentaciji, on navodi jedan prvorazredni do-

kaz da je Pravoljub upravo Nikola Vranyczány. U pismu Antunu Mažuraniću, od 10. srpnja 1842, Ivan Mažuranić rezignirano veli: »Bog zna je li Mitra [Dimitrije Demeter] metnuo u Danicu ono od Vranj?«¹⁴ Šest dana kasnije (16. VII 1842) u »Danici« je objavljen drugi Pravoljubov članak, a uskoro zatim (24. VII 1842) Antun odgovara bratu Ivanu: »Pozdravi g. Nik. Vranyczánya, i javi mi, jeli se sàrdio na korekturu njegova sastavka?«¹⁵ Budući da osim drugog Pravoljubovog članka, nije u »Danici«, tijekom srpnja 1842, doista bilo ijednog drugog priloga na koji bi se mogle odnositi ove međusobne poruke braće Mažuranića, Živančević je naizgled potpuno riješio zagonetku Pravoljuba. Ipak, ostaju neke nejasnoće. Zašto Živančević uporno ustraje na sudioništvu Ivana Mažuranića, usprkos Gajevu poricanju i povjerljivim izjavama samih Mažuranića, koji, barem što se Pravoljubovog drugog članka tiče, govore isključivo o Vranyczányevu autorstvu »njegova sastavka«? Nije li možda izgledalo pretjerano prihvatiti da je Nikola Vranyczány raspolagao izobraženošću, koja je dostajala Pravoljubovom zahvatu? Zar se taj isti znanstveni amater Vranyczány nije često obraćao boljim znalcima pri pisanju svojih radova? Zar Mažuranić 1841. nije posredovao kod Stanka Vraza, da Vranyczányu pomogne pri opisu »gornjo-ilirskih narječjaha« za atlas milanskog filologa Bernardina Biondellija?¹⁶ Zar sâm Vranyczány nije 1849. tražio od Antuna Mažuranića da popravi i »prorešeta« rukopis njegove »Jezgre«, slovnice namijenjene djeci, nadajući se da će tiskanje ispravljenog rukopisa moći »naloziti« Ivanu Mažuraniću?¹⁷ Ako Ivan Mažuranić, kako sâm veli, nije surađivao s Vranyczányem na Pravoljubovim člancima, nije li vjerovatno da je postojao neki drugi suradnik, za čiji udio Mažuranići možda i nisu znali?

Čini se da se takva ogućnost može pouzdano prihvatiti. Konstantin Porfirogenet jedan je od glavnih Pravoljubovih izvora. Osim Pravoljuba, koji Porfirogeneta najčešće navodi, veoma se mali broj »Daničinih« domaćih autora pozivao na cara-povjesničara. Demeter, Kukuljević, Šulek i N. Valentić pozivali su se na Porfirogeneta po jedanput, Gaj i Božidar Petranović — dvaput, a jedino Ivan Frano Jukić relativno često — šest puta. Štoviše, većina Jukićevih članaka, koji su objavljeni u »Danici«, tiskani su upravo u vrijeme Pravoljubovih dopisa. Doduše, neki su od tih članaka pretiskani iz drugih listova, no dva su napisana upravo za »Danicu«, a jedan od njih produbljuje, štoviše, Pravoljubovu polemiku protiv Dimitrija Tirola. Naime, Jukić je u rujnu 1842. napao Tirolovu tvrdnju da su Bosanci isključivo Srbi: »Bošnjaci su dosad bili ne samo u zemljopisnom smislu, već i rodoslovnom: pravi Bošnjaci! slavni narod ilirski!«¹⁸ Osudio je i Tirolovu tvrdnju, da se »bosanska azbuka [...] nemože tim imenom zvati, već sàrbskom«. Veli da su bosansku ćirilicu neki autori nazivali »bukvicom iliričkom«, i dodaje da

¹⁴ isto IV, 63.

¹⁵ isto IV, 343.

¹⁶ isto IV, 58.

¹⁷ isto IV, 374.

¹⁸ J. F. Jukić, Samo za sada, *Danica ilirska* 3. IX 1842, br. 36.

će Tirola o tome uvjeriti »dëla Ančiča, Margitiča i Peikiča. Komu da sad vërujemo, trojici, ol jednomu?«

Retoričko pitanje u Jukićevu izazovu Tirolu neodoljivo podsjeća na Pravoljuba. Ovim se je sredstvom Pravoljub i poslužio u svom prvom članku. Svako od njegovih »devet protuslovja« završava jednim poticajnim pitanjem: »Šta sad od svega ovoga da vërujemo?«, »Komu sad da vërujemo?«, »Komu sad da pravo damo?«, »Što tū da vërujemo?«, itd. Podsjetit ćemo da je povod prvog Pravoljubovog nastupa Tirolovo tumačenje bosanske ćirilice. Pravoljub dobro poznaje bosansku franjevačku tradiciju. Veli da se ćirilica »kod bosanskih fratarah do današnjega dana [...] obdržala«. ¹⁹ Dok N. D., u svom pozivu na pretresanje Tirolovih tvrdnji, Posilovićevu djelce nazivlje »O naslađeni duhovnom«, Pravoljub to popravlja u točan naslov: »O naslađanju«. I Pravoljub i Jukić imali su na raspolaganju Divkovićevu knjigu »Razlike besjede svarhu evandëlia nedieljnih« i obojica je navode bez prvog pridjeva, a Jukić, na drugom mjestu, za stare bosanske knjige izričito kaže da je »s početka svaka izdrta«. Jukićev članak »o azbukij bosanskoj«, koji je »Danica« navodno zapostavila u korist članka »nekog Pravoljuba«, nije nigdje objavljen niti je sačuvan. Štoviše, zašto je Gaj našao za shodno da taj tobožnji članak nazove »odgovorom na izvãrsni onaj sastavak Pravoljuba« i da čak ističe kako se Jukić »sãrdi« što taj članak i neki drugi njegovi napisi »nisu u Danici primljeni bili« ²⁰? Jukić o svom navodnom članku veli samo da je skupio »nekoliko« bosanskih ćirilskih knjiga i o njima »sastavak jedan poslao u Danicu, al' imadaše sreću [Pravoljubov članak]!« On se ne srdi na »Danicu«, već samo veli da je Pravoljub o bosanskoj ćirilici pisao »nešto obširnije« od Tirola, »al' ne imadaše osim dvë knjige, koje bi druge naveo!« ²¹

Jukićevi članci iz perioda 1841.—1842. bremeniti su i drugim Pravoljubovim temama. Isto kao što se Pravoljub suprotstavljao novotariji da se »sërbljem [nazivlje] sve one ilire, koi su iztočnog vëroizpovëdanja«, tako je i Jukić osporavao jednačenje bosanskih »rištjana« sa Srbima: »Već su dvë godine, od kako se ja bavim među prostim narodom u Bosni, dobro motreći na sva ona, koja se toga naroda tiču; ja sam mnogo i putovò po Bosni; al' još nikad tamo nečuh za sãrbski narod, niti za sãrbski jezik! Tamo sve ide po bosanski i naški, a Sãrblje i dan današnji u Sãrbij stanujuće, nazivlju prosti Bošnjaci *Racima!* u Podrinju još nisam bio, zato scënim, da je njima bolje poznato ime Sãrb, buduć da su bližnji Sãrbii.« ²²

Štoviše, zar je jedan Karlovčanin mogao s toliko autoriteta govoriti o dubrovačkim prilikama i predaji, za razliku od Jukića, koji je u Dubrovniku 1840. proveo više od pet mjeseci, posvetivši veći dio svog vremena čitanju domaćih knjiga i rukopisa u glasovitoj samostanskoj knjižnici Male braće? Doduše, i Vranyczány je bio povezan s južnohrvatskim predjelima. Pripadao

¹⁹ *Danica ilirska* 6. XI 1841, br. 45.

²⁰ Bilješka uredništva pri članku: J. F. Jukić, *Starodavnosti bosanske, Danica ilirska* 18. VI 1842, br. 25.

²¹ *Sabrana djela I. F. Jukića*, I, 131, bilj. 1.

²² *Danica ilirska* 3. IX 1842, br. 36.

je doseljenoj hvarskoj obitelji koja je održavala trgovačke veze s Dalmacijom. Roden je u Starom Gradu, a brat mu se Matija u Rijeci oženio Kristinom Lupi, kćeri jednog dubrovačkog brodovlasnika koji se također nastanio u Rijeci. Ipak, teško je pretpostaviti da bi Vranyczányev Pravoljub autoritativno rekao da »sadašnji Dalmatini (do Dubrovačkoga okružja) jedne i druge cĕrkve izpovĕdaju, da su oni Hĕrvati, a jezik njihov: hĕrvatski.«²³ I napokon, Jukić bi se zacijelo složio s Pravoljubovim odgovorom onima koji su u njihovom identičnom osporavanju srpskog imena van Srbije i Vojvodine vidjeli nametanje hrvatskog imena »ovim pucima«: »'A vi ih nazovite opet Hĕrvatima' može mi tko reći. Jest, da imademo narodoslovni imenoslov familiah bělohĕrvatske kĕrvi; a narodnu koju granu današnju uzkriž uzduž pokĕrštivati, posebno joj njezino sadašnje ime otimajuć, mi nećemo, jere se bezobrazja sramimo. Drugo je, gdje se o obćentitih imenih radi: mi velimo, a i smĕmo reći, da je sav naš narod 'slavenski, pak jugozapadnoslavenski (ilirski)'.«²⁴

Pozivanje na Porfirogeneta, uporaba osebnih izraza, naglasak na bosansko-franjevačkim, ćirilskim i dubrovačko-dalmatinskim temama, kritika Tirola i općenito svih pokušaja posrbljavanja, te obrana zajedničkog ilirskog prezimena upućuju na zaključak da je Jukić stvarno surađivao na Pravoljubovim člancima. Štoviše, Jukićev i Gajev pokušaj da se odvrati sumnja od takve mogućnosti, zbog nespretne neusklađenosti u njihovim izjavama ima zapravo suprotan učinak. Ipak, treba ustanoviti je li Jukićeva suradnja s Vranyczányem bila uopće izvodljiva. Čini se da se na to pitanje može pouzdano odgovoriti.

Obitelj Vranyczány imala je stalne trgovačke veze s Bosnom, gdje je Ambroz Vranyczány ml. zakupljivao hrastove šume za potrebe svoje drvne manufakture. Karlovčani su imali prisne veze s bosanskim franjevcima. Fra Martin Nedić je u Karlovcu 1835. dao tiskati jednu svoju nepotpisanu pjesmu, a bosanskoj je redodržavi grof Laval Nugent 25. travnja 1842. predao svoju gradinu Dubovac, kraj Karlovca, kao internat za školovanje franjevačkih pitomaca.²⁵ Vjerojatno je da se Jukić tim povodom obreo u Karlovcu pri samom kraju kolovoza ili u ranom rujnu iste godine. To bi padalo pri kraju njegovog putovanja po sjeverozapadnoj Hrvatskoj od sredine srpnja do sredine rujna 1842. Znamo da je u Zagrebu bio još 25. kolovoza, jer taj datum stoji na kraju njegovog članka u »Danici« (3. IX 1842, br. 36). Lako je pretpostaviti da je Gaju predao pjesmu »pitomacah bosanskih« u zahvalu grofu Nugentu, kome će franjevci »žrtvu prinositi [...] dok [...] Dubovca temelj bude stati«, od fra Grge (Ljubomira) Martića, objavljenu u idućem broju »Danice« (10. IX 1842, br. 37). Također znamo da je 16. rujna, preko Zavalja, niže Bihaća, ušao u Bosnu. Drugih podataka nemamo, jer Jukićev

²³ *Danica ilirska* 6. XI 1841, br. 45.

²⁴ *Danica ilirska* 1. X 1842, br. 40.

²⁵ Jaroslav Šidak, Značenje Karlovca u preporodnom pokretu, u knjizi »Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti«. Zagreb 1981, 268.

dopis »Putovanje po Slavoniji i Hrvatskoj«, namijenjen »Srbsko-dalmatinskom magazinu«, nije tiskan, a kasnije se, čini se, zametnuo.²⁶

Unatoč tome, teško da bi Jukić takvim smjerom kretanja zaobišao Karlovac, a našavši se ondje ne bi posjetio Nikolu Vranyczányu. Iako je Jukić možda imao prilike da se s Vranyczányem upozna u vrijeme svoga prvog školovanja u Zagrebu (1835.—1836), ipak ostaje da je Pravoljubov prvi članak objavljen točno godinu dana prije najnovijeg Jukićevog pohoda preko Save i Une. Kao što je sâm iste godine zapisao, svoje je znanje o ljudima i krajevima dopunjavao »što po putovanju, dopisivanju, što pako po pripitivanju onoga mĕsta ljudih«.²⁷ A da se je s jednim članom obitelji Vranyczány zbilja dopisivao, gotovo sigurno s Nikolom, o tome nema nikakve sumnje. Dottična prepiska nije, doduše, sačuvana u Jukićevoj ostavštini, ali joj se tragovi nisu potpuno zametnuli. U pismu Vrazu (Kraljeva Sutjeska, 31. VIII 1844), Jukić se čudi da knjige koje je naručio od splitskog tiskara Andrije Stazića, »koi ih je priko Rieke na Vranyczanya poslo, još nisu u Zagreb došle«.²⁸ Više od četiri mjeseca kasnije (Fojnica, 12. I 1845), moli Viekoslava Babukića da posreduje za »moje knjige na Vranyczanya poslate«.²⁹ Vranyczány mu je pomagao oko nabavka knjiga još jedanaest godina kasnije. U pismu fra Grgi Martiću (Drenje, 10. VII 1856), Jukić veli: »P:še mi Vranicany iz Biograda, da je on istina opremio moje knjige po konsularskom poštađzii do u Brod [ožujka 1852!], al se nesjeća na koga.«³⁰ Bit će to posljednji bljeskovi suradnje oko Pravoljubovih članaka iz 1841.—1842. Godinu dana kasnije umro je napaćeni Jukić, daleko od svojih, u Beču.

Jukićev udio u Pravoljubovim člancima baca novo svjetlo na njegove pobude i pomaže pri ocjeni Jukićevih opredjeljenja. Taj »Slavoljub Bošnjak«, kako je potpisao svoj »Zemljopis i poviestnicu Bosne« (Zagreb, 1851), imao je još jednu dimenziju. Za Pravoljuba Jukića ne bi se moglo reći da »na originalan način povezuje u jedan jedinstven program rada Dositejev racionalizam, Vukov 'romantizam', ilirske preporoditeliske ideje i srpsku oslobođilačku misao.«³¹ On je prije svega bio samo veliki Ilir iz Bosne.

²⁶ Tugomir Alaupović, Ivan Frano Jukić (1818.—1857.), *Dvadesetprvi izvještaj Velike gimnazije u Sarajevu*, 1907.

²⁷ J. F. Jukić (! I. B.), Dopis iz Bosne, *Danica ilirska* 19. III 1842, br. 12.

²⁸ Sabrana djela I. F. Jukića, III, 158.

²⁹ isto III, 167.

³⁰ isto III, 188.

³¹ Ilija Kecmanović, Ivo Franjo Jukić, Beograd 1963, 8.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šalžite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — prosinac 1982.